

Staccato kulturene politike

Primož Jesenko

Kulturni model je bil v Sloveniji od leta 1945 reformiran trikrat, nazadnje leta 1993. Ministrstvo za prosveto je že v petdesetih letih ob klasičnih repertoarnih dramskih ansamblih vpelo v sistem financiranja tudi neodvisne gledališke skupine. Slovenija svojega gledališkega sistema v vsebinskem in izvedbenem smislu ne bi mogla razviti brez ustvarjalcev, ki so od leta 1955 delovali še zunaj matičnih hiš in se oblikovali v eksperimentalnih skupinah. A kakor da bi kulturna politika zastala na tej točki minimalnega premika in odprte reže. V devetdesetih letih so se neodvisni ustvarjalci organiziral v obliki zavodov in društev, umetniška produkcija je doživela razcvet, nastajali so dosjeji, predlogi sprememb. Razlika med nekdanjim in sedanjim položajem ustvarjalcev je bistvena: na zunajinstitucionalni sceni delujejo danes številni ustvarjalci, ki so se odločili za poklic umetnika, a so samozaposleni, torej jim to ni več dodatek k službi v javnem zavodu, ampak osnovna dejavnost. Pomemben premik se je zgodil v letu 2004, ko je Ministrstvo za kulturo (MK) začelo izvajati večletno programsko financiranje. Leta 2011 je izšla celostna *Analiza stanja na področju kulture s predlogi prednostnih ciljev*, nato novi *Nacionalni program za kulturo ...* Zgledovanje po belgijski ali po francoski odzivnosti na terjatve časa, kjer je implementiranje novosti v kulturni podsistem pragmatični imperativ, je bilo sramežljivo, iz domnevne vere v svojo specifičnost se tujih vzorcev tudi ni slepo prepisovalo, ali pa je bil permanentni *status quo* sprejet za ohranitev socialnega miru. Danes veljavni red od zunajinstitucionalnih ustvarjalcev predvideva prožnost, delovanje po načelu produkcijske samoregulacije in posvečanje birokratizmom, ki jih nalaga financer – ob čemer pa je težko ohranjati prostor in moč za vsebino. Da ohranitev posebnega umetniškega profila ni enostavna in da sistem, ki ni izkusil zasuka v paradigmi delovanja, vodi v zmeraj nižje standarde, danes kažejo tudi nosilne gledališke institucije.

Nacionalni svet za kulturo (NSK), ki v okviru MK kot posvetovalno telo usmerja razvojne strategije kulturne politike, je v sestavi, ki ji je predsedoval Miran Zupanič, v poročilu za leto 2013 kritično zapisal, da *Nacionalni program za kulturo* ohranja vzorec, ki z vrsto sistemskih mehanizmov zagotavlja nadzor oblastno-birokratskih struktur nad umetnostjo in kulturo, pri tem pa ne vsebuje kritične refleksije dosedanjih kulturnih politik in ne identificira sistemskih težav, ki so se nagrmadile v dveh desetletjih pomanjkljivih in protislovnih političnih odločitev (ter opustitev). Leta 2013 sprejeti *Zakon za uravnoteženje javnih financ* (ZUJF), ki ne upošteva specifik umetniške produkcije, nevladnih organizacij, samozaposlenih (ti so po podatkih za 2013 predstavljali 16,9 odstotka vseh zaposlenih v kulturi), pušča za seboj posledice. Stranka Mira Cerarja je imela nov kulturni model na pomembnem mestu v programu, odkar je vladna Stranka moderne centra, pa politične vizije temeljijo le še na gospodarstvu. Protestna seja NSK zaradi trenda radikalnega usihanja sredstev za kulturo (dne 21. 9. 2015) je med drugim apostrofirala vprašanje, do katere točke je vzdržno, da politik, predsednik vlade ali finančni minister ne popusti in je (so)odgovoren za propadanje resorja. Številke so zgovorne: z maksimalnih 204 mio € v letu 2009 na 157 mio € v letu 2013, in padanje se še nadaljuje. Potrebo po prenovi mišljenjskega modela, ki kulturo in kulturnike pojmuje kot parazite, nezmožne polniti državni proračun, je odlično argumentiral članek Urše Marn v *Mladini* 24. 12. 2015, ob upoštevanju čvrstih zgledov iz Nemčije, Avstrije, Skandinavije, ki se kulture s proračunskimi rezi še dotaknile niso. Ko se kulturo prepusti trgu in vse preplavi komerciala, kdo bo še opazil, da je največji kapital kulture prav njena "neuporabna vrednost"?

Trenutno se pripravlja reforma javnega sektorja, te strukturne specifike kulturnega modela v Sloveniji in v veliki meri tvorca slovenske družbene mentalitete. Vzpostavili sta se t. i. dialoški skupini, ki sta pripravili celovita koncepta posodobljene kulturne organiziranosti: 'zakon o kulturi' skupine pod vodstvom Simona Karduma in gradivo skupine SRČ ("akronim" po priimkih B. Smrekar, M. Rotovnik, V. Čopič), v obeh je mogoče najti dobre teze. Kardum od 2013 vztraja pri tem, da je 'nov kulturni model' mogoče uveljaviti le s sprejetjem novega *Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo* (ZUJIK) "*in še nekaterih drugih področnih zakonov in nikakor ne – kot to v praksi velja že vse od leta 2002 – s spremembami in dopolnitvami veljavnega zakona, recimo le s spremembo poglavja o javnih zavodih*". To nas vrne k dilemi: je lažje urediti vprašanja parcialno ali sestaviti ZUJIK na novo? Strategija Kardumove skupine je doživela večinsko strinjanje ožje ekipe bivšega ministra Uroša Grilca. Raznolika slovenska kulturna krajina si po Kardumu zasluži celovito rešitev, ta pa bi vključevala tudi boj za višja proračunska sredstva države in Evropske unije. (S tem bi se najbrž strinjali vsi.) Koncept SRČ si je z zavzemanjem za nevtraliziranje moči cehovskih interesov pred strokovnimi nakopal srd sindikata Glosa, ki se zavzema za ohranitev obsega kulturnega sektorja in za nadgradnjo sistema javnih zavodov. O celoti pa je težko govoriti brez temeljitega pregleda detajlov – mnenje pretežnega dela kulturnikov ostaja na ravni selektivne obveščenosti in trhlih sodb. Toda medtem ko je zastopnica SRČ nakazala, da njena skupina verjame v učinkovitost uradništva, Kardumova skupina "verjame v strokovnost in transparentnost, nikakor pa v politiko".

Trenutnega stanja prenove kulturnega modela, ki ga MK in neodvisni misleci kulturnih politik že okrog četrto stoletja poskušajo opremiti s kredibilno vizijo, ni preprosto natančno rekonstruirati, tudi MK se te misije očitno loteva brez dokončno jasnih načrtov ali sklepov. V času

ministra Grilca je bilo vpeljanih nekaj novosti za samozaposlene v kulturi. Tendenco po povezo- vanju kulture in vzgojnih programov (oblikovanje prihodnjega občinstva) so direktorji muzejskih ustanov že sprejeli med ključne razvojne usmeritve. Eden od redkih, a bliskovito uresničenih ukrepov razvoja stroke, ki so med cilji Nacionalnega kulturnega programa 2014–2017, je bilo preoblikovanje Slovenskega gledališkega muzeja v Slovenski gledališki inštitut (SLOGI) marca 2014. Grilc je poskušal dosegati presežke s pospešeno operativnostjo, naivna pa se zdi pobuda o vzpostavitvi dolgoročnih sodelovanj in povezav med javnim in nevladnim sektorjem, ki je praksa ni potrdila – brez (tudi finančnih) spodbud institucije na odprti trg dela ne bodo posegale.

V predstavitvi pred Odborom DZ za kulturo dne 16. 5. 2016 (magnetogram je dostopen na spletu), je Tone Peršak, takrat kot kandidat za ministra (sicer državni sekretar predhodne mini- strice), nasul vrsto dejstev o stanju kulturnega prizorišča v Sloveniji, od uspehov v mednarod- nem prostoru in paradoksa, da je slovenska kultura, kljub temu da izhaja iz maloštevilne skupnosti in je v domačem okolju deležna polinformiranega nerazumevanja, v tujini cenjena. Razmerje države do kulture je Peršak opredelil sodobno, kot omogočanje pogojev in možnosti in ne kot diktiranje vsebin in oblik. Poudaril je, da bi bilo treba sistem spremeniti, ker se kultura spremembam v družbi ni prilagodila in ne ustreza družbenim okoliščinam. Potrebna naj bi bila prenova modela, prav tako pa tudi mišljenja. V začetku junija je Peršak povedal, da je skupina za pripravo izhodišč za prenavo kulturnega modela na MK svoje delo že opravila, čez mesec dni pa dodal, da bo predlog novele ZUJIK dopolnjen z malenkostnimi popravki, ne z radikalnimi posegi, in pozval zainteresirane javnosti k predlogu dopolnitev. Torej bo rezultat skoraj zagotovo prese- čna rešitev, ki bo upoštevala tudi nevladne organizacije, samozaposlene in mnenje sindikatov. Iskanje konsenza se zazdi kot hidra z devetero glavami.

Ob dejstvu, da se je (v slabih petih letih) od Majde Širca na mestu ministra za kulturo zvrstilo pet naslednikov (Žekš, Turk, Grilc, Bizjak Mlakar, Peršak) in da ob dinamiki menjavanja političnih elit v ritmu zatikanja nikomur ni dano ničesar izpeljati do konca, pa vzbuja skrb napo- ved zdaj že potrjenega ministra, da namerava do konca mandata poskrbeti predvsem za nujne naloge. Minister kot sistematik pozna konkretne naloge, ki pa pokažejo uspeh šele na daljši rok: ustanavljanje donatorskih fondacij, omogočanje davčnih olajšav, spodbujanje kulturnega turizma. V to smer je namigovala tudi Peršakova pobuda po daljših (10- ali 12-letnih) ciklih strateškega načrtovanja. Toda: ko nastopi čas za vleko učinkovitih potez, se v Sloveniji zmeraj znova vse vrne na začetek, in nenadoma se pokaže potreba po novi analizi. Torej variacije na isto temo, v staccato tehniki kratkih mandatov.